

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 116 1995

Svenska Litteratursällskapet

Detta verk har digitaliserats. Bilderna av den tryckta texten har tolkats maskinellt (OCR-tolkats) för att skapa en sökbar text som ligger osynlig bakom bilden. Den maskinellt tolkade texten kan innehålla fel.

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark

Stockholm: Anders Cullhed, Ulf Boëthius, Ingemar Algulin

Umeå: Anders Pettersson

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktör: Docent Ulf Wittrock

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,
Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* skall lämnas dels på diskett (företädesvis i ordbehandlingsprogrammen Word för Windows, Word för DOS eller Word Perfect), dels i form av utskrift på papper.

Bidrag insänds till: Svenska Litteratursällskapet, Litt.vet. inst., Slottet, ing. A0, 752 37 UPPSALA.

Bidrag lämnade senare än 30 juni 1996 kan ej publiceras i *Samlaren* 117 1996.

ISBN 91-87666-10-3

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1996

sätt tjänat en slant genom att under egen pseudonym helt enkelt skriva av en berättelse av någon etablerad författare och pracka på en intet ont anande redaktör alstret.

Wopenkas solida och överskådliga bibliografi är strukturerad så att den går serievís i alfabetisk ordning från *Alibi-Magasinet* till *Äventyrmagasinet*. Under de enskilda uppslagsorden får man först kortfattade beskrivningar av de olika publikationerna: utgivningsperiod, förlag, och en allmän karaktäristik av serien. Därpå följer en kronologisk titelförteckning. Genomgående numrering av posterna saknas; i stället följer Wopenka de olika publikationernas serienummering. Korsreferenser ges när samma text publicerats flera gånger eller när innehållet är så likartat att ett samband kan misstänkas föreligga. I vissa fall kan man av seriens namn sluta sig till bidragens karaktär, men när så icke är fallet, t.ex. vid *Svenska Novellmagasinet*, markeras parentetiskt om det rör sig om kriminal-, kärleks- eller science fictionberättelser. Så är även fallet i de renodlade serierna, när undantagsvis något verk av 'fel' karaktär insmyger sig. Följetonger och noveller har genomgående parentetiskt markerats (i sistnämnda falllet torde gränsdragningsproblemet ha infunnit sig).

Ett avslutande namn- och pseudonymregister ökar ytterligare värdet av denna sammanställning.

Det är tillfredsställande att en del av den litteratur som verkligen påverkat nationens fantasiliv nu kartlagts. En och annan överraskning kan man vid läsningen av Wopenkas opus få sig till livs. Att Erle Stanley Gardner, John Lorén och Stein Riverton skulle finnas rikligt representerade i kioskhäftessammanhang kan väl inte förvåna någon, men vem hade väntat sig att möta även Bo Bergman, Daudet, Maupassant, Tjechov, Wilde och Zola på dåligt lumppapper och mellan skrikiga pärmar?

Dag Hedman

Jan Olov Ullén, *Gå, lilla ballad, och finn min härskarinna. Essäer om poesi*. Albert Bonniers förlag, Stockholm 1994.

Det skrivna är partitur heter en essäsamling från 1979, vars banbrytande karaktär anas redan i undertiteln *Poetik och politik i 70-talet*; för somliga av oss som sysslar med litteratur har den redan hunnit bli en klassiker. I detta polariserade decenniums slutminut visades en framkomlig väg ut ur dilemman som formulerats av andra: »seriös» litterär analys eller engagerat samtidsmedvetande, odlade av en etablerad klassikerkanon eller utforskande av den nyare, rentav samtida litteraturen. Jan Olov Ullén kom att demonstrera att boskillnaden i själva verket var artificiell: i sin behandling av bl.a. Göran Sonnevi, Lars Norén och Tobias Berggren visade han på de flerdimensionella perspektivens möjligheter, han diskuterade ingående diktens formspråk men också dess samhälleliga relevans, filosofiska och världsåskådningmässiga fundament, liksom dess grundläggande existentiella projekt – och han betraktade denna unga poesi inte med dagskritikens nyhetsvär-

derande ögon utan som någonting lika väl värt att studera som gångna tiders kanoniserade storheter.

Direkt lättlästa var essäerna sällan; Ullén väjde inte inför de ibland tämligen komplicerade diskussionerna rörande textens formella verkningsmedel eller bakomliggande verklighetssyn. 1989 kom så *Det synliga osynliga*, en bok om en av tidernas största klassiker, Dantes *Divina Commedia*, där fr.a. dess metapoetiska skikt aktualiserades. Dante-läsningen ledde vidare till titlessän i Ulléns senaste samling, *Gå, lilla ballad, och finn min härskarinna*. Den handlar om den florentinske skalden Guido Cavalcanti, en gång Dantes vän, Ezra Pounds »migliero fabbro», intertextuellt eko hos T.S. Eliot och kärleksdiktare i Evert Taubes smak. Det är typiskt för Ullén att här peka på just Taubes översättningar som inkörspport till ett författarskap som alstrat ett övermått av vetenskapliga specialstudier. Ullén läser av lust och av nyfikenhet, och det kan han kosta på sig.

Varje kommersiellt sinnad förläggare skulle förmodligen betrakta det som fullständigt utsiktslöst att ge ut en essäsamling som ter sig så dispat vid första påseende. Gör det tankeexperimentet att en okänd N.N:son, som utrett det höviskas väsen, verstekniska subtiliteter och eventuell aristotelisk påverkan i en 1300-talsskalds canzone, och som dessutom tagit sig före att sammanföra detta kraftprov med några kortare diktanalyser och författarkaraktäristiker, samt med den första något större presentationen av en kvinnlig poet av betydelse men utan massmedial glans, på allvar skulle överväga att söka publicera sina välgrundade och personligt färgade reflexioner! – Jan Olov Ullén å sin sida erhåller ett statusfyllt essäpris för sin klippbok. Den bifogade redaktionella kommentaren från författaren lyckas inte dölja att det rör sig om från början oberoende bidrag, tidigare offentliggjorda i tryckt eller ljudande form, men här till en del väsentligt bearbetade. De genomgående teman som konstrueras – det höviska, det metapoetiska, vattnet, samt de i mitt tycke något nattståndna föreställningar om »det kvinnliga» – verkar snarare vara uttryck för personliga ideosynkrasier än för genomtänkt komposition; man skriver om det man är upptagen av, och efteråt avtecknar sig sammanbindande mönster. Och detta är ju samtidigt ett tecken på den goda essästiken! Det handlar om tankar som man *gått sig till*, t.ex. i Vilhelm Ekelunds och andra vandrars fotspår, och den behärskat entusiastiska berättelsen om upptäckterna på vägen blir väl så spännande som det uppnådda och fastslagna. Under tiden som kulturjournalist på Sveriges Radio har Ullén kommit att utveckla en starkare publiktvivand och folkbildande sida, utan att fördenskull göra avkall på de problematiserande och nyanserande resonemangen, där de framstår som nödvändiga, i textens tjänst. Läsaren/åhöraren dras aktivt in i och känner sig delaktig i tolkningsprocessen, liksom omärkligt styrd in på de vägar, som denne ledsagare funnit värda att vandra – och där han gärna vill få sällskap.

Ullén skriver om Inger Christensens labyrinter lika självklart som om Stagnelius' »Necken» och om Rabbe Enckell; om all den språksensualism som två av vårt sekels mest metapoetiskt medvetna diktare – Vilhelm Ekelund och Jesper Svenbro – förmår väcka till liv:

»Den svenska språkdofen: marsviolerna» eller »Stenar i munnen, doft av fuktig honungsklöver». Förbindelser och broar upprättas otvunget mellan den klassiska diktens domäner och Ann Jäderlundska, fuktiga ångar. Särskilt vill jag lyfta fram den avslutande essän, »O verklighet – Väv kring ett motiv i Anna Rydsteds poesi», där det skrivna, som är partitur, realiserar i en läsak som liksom vibrerar av närvaro. Här bryts temat *det ouppnåeliga*, saknaden och förlusten, som de höviska poeterna odlat, mot »att vara Anna i världen».

Det är en fröjd att bli delaktig i denna gränsöverskridande, textuella och samtidigt *mänskliga* samtidighet. Här handlar det inte om den institutionaliserade litteraturvetenskapens specialisering och taktiska investeringar i gångna århundradens och epokers litteraturer (eftersom man, brukar det fortfarande hävdas, inte »kan» skriva om samtida) utan om en kvalitativt medveten litteratursyn som förmedlas i kraft av den *agilitet*, som en annan ur Lundaakademien, Hans Larsson, såg som utmärkande för intuitionens höga medvetandenivå.

Eva-Britta Ståhl

Horace Engdahl: *Beröringens ABC. En essä om rösten i litteraturen*. Bonniers. Sthlm 1994.

Som Horace Engdahl själv inledningsvis konstaterar är *Beröringens ABC* skriven på gehör. På gehör bör den nog också läsas och kommenteras; åtminstone torde det vara svårt – därtill poänglöst – att referera Engdahls bok på konventionellt sätt. Mer kongenialt vore att foga en kommentar till Horace Engdahls kommentarer till de verk och fenomen han dröjer vid.

Om man ändå tillåter sig att stanna på en mer prosaisk nivå kan man konstatera att boken, som undertiteln anger, på essäistiskt vis söker spåra ett för den sublima litteraturen särskiljande drag, vilket Engdahl – främst väl med stöd hos Maurice Blanchot – benämner »rösten». Men denna »röst» kan egentligen aldrig göras till föremål för analys, den tillhör det som går att föra in under Wittgensteins formel »Wovon man nicht sprechen kann, darüber muss man schweigen» – eller för att direkt citera Engdahls egen formulering: »Rösten är det som försvinner när texten utläggs.» (S. 147)

Genom umgänget med lödiga texter kan man ändå glimtvis ana vad som formar en röst; genom att låta sig beröras av rösten (som en tungspets i örats mussla) kan vi lära oss att avlyssna den – även om det, som sagt, torde vara ogörligt att, annat än fragmentariskt, *förmedla* upplevelsen och insikten: »Rösten i texten för mig över en tröskel. Jag kan egentligen aldrig förklara vad som händer i läsandets rum med hjälp av termer som förutsätter att texten är något slags föremål, underkastat mitt betraktande. Det är först i analysens och uttolkan-dets klarvakenhet som rösten och lyssnaren blir skilda världar. Då uppstår en rad metodologiska problem, som är fullkomligt främmande för läsandet.» (S. 210)

Rösten låter sig alltså inte beskrivas, inte fångas i enkla formuleringar, men man anar drag av dess karaktär i de sinsemellan olikartade texter där Rösten kan förnimmas: den blir »sann», som då Stendhal bestämmer sig för att skriva oberoende av publikens (tänkta) reak-

tioner, den väljer sig en adressat i en så avlägsen framtid att inga föreställningar om adressaten låter sig göra; den visar på subjektets kris (så hos Tieck och Poe / Lacan), eftersom Rösten omfattar mer än Jaget; den är något annat än de muntliga ljuden – även om »den framträder i dessa ljud» (s. 118); den är utpekande även i tigandet (som hos Björling), det ordlösa ordet talar om smärtan, om glömskan...

De författare som vi möter i Engdahls rum (Goethe, Stendhal, Tieck, Mallarmé, Marinetti, Björling, Joyce, Beckett och Ekelöf och med dem associerade namn) tillhör alla den stora traditionen. Inget ont i det, men det är frapperande att se hur Engdahl så att säga vårdar en Akademiernas kanon; värre är att texten ställvis hotar att glida isär och upplösas i ett antal eleganta förevisningar av highlights ur denna kanon. (Inte heller däri behöver ligga något odelat ont, särskilt partiet om Gunnar Björling kan mycket väl läsas fristående från övriga texter om röstens beröring såsom den ursprungliga varianten av detta textparti för övrigt framträdde, då det stod att läsa i *Björlingstudier* häromåret.) Det som ändå håller essäboken samman är den kärleksfulla besatthet av själva läsakten, som jag vill tillskriva Horace Engdahl, den ström av lust som vibrerar genom hans text. Den lust, som också är ett tvång, vilken ytterst såväl belönar som legitimerar all vår lärda möda.

Björn Sundberg

Heiner Schmidt: *Quellenlexikon zur deutschen Literaturgeschichte. Personal- und Einzelwerkbibliographien der internationalen Sekundärliteratur 1945–1990 zur deutschen Literatur von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Band 1–3: A–Bro. Duisburg: Verlag für pädagogische Dokumentation, tredje omarbetade och utvidgade uppl. 1994/95.

När Heiner Schmidt 1984 gav ut den första upplagan av *Quellenlexikon der Interpretationen und Textanalysen*, som bibliografin då hette, kom honom många lovord och mycken uppmuntran till del. Den sparsamma kritiken gällde framförallt bibliografins bristande internationalisering och ensidiga koncentration på sekundärliteratur från det tyskspråkiga kulturområdet. Att Schmidt i den nya upplagan tagit denna kritik ad notam framgår med önskvärd tydlighet av de föreliggande tre första banden av lexikonet. Med hjälp av en stor stab internationella medarbetare tar *Quellenlexikon* nu nämligen upp icke-tyska textanalyser från 28 skilda språkområden, ett faktum som inte bara höjer verkets bibliografiska värde, utan förmodligen även väsentligt kommer att bidra till spridningen av det, när alla 24 banden föreligger 1997.

Quellenlexikon zur deutschen Literaturgeschichte är uppbyggt som en kombinerad person- och verkelaterad bibliografi och omfattar så gott som allt som är skrivet om den tyskspråkiga litteraturen under perioden 1945–90. Till grund för bibliografin ligger ett vitt litteraturbegrepp. Av det följer att Schmidt har bemödat sig om att förteckna även mindre betydande författare i den utsträckning det varit möjligt att vaska fram sekundärlitteratur om dem. Även anonyma verk ur exempelvis